

การประยุกต์ธรรมะให้เข้ากับยุคสมัยในการเผยแผ่ธรรมของพระสงฆ์สำหรับเยาวชน The adaptation of Dhamma by Buddhist Monks to Suit Modern Times in order to effectively convey the Teachings Young

¹มนัสพล ยังทะเล, ²พระครูภัทรจิตตาภรณ์, ³ประสิทธิ์ คำกลาง, ⁴พระครูสังวรวิกรักษ์

¹Manusphon Yungtalay, ²PhraKhruphatharajittaphon, ³Prasit Kamklang,

⁴Phrakhrusangwaraphirak

¹⁻⁴มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา

¹⁻⁴Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakhon Ratchasima Campus

¹Corresponding author, e-mail: Pol25666@gmail.com

Received: August 10, 2025; Revised: August 29, 2025; Accepted: September 05, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิชาการฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อการประยุกต์ธรรมะให้เข้ากับยุคสมัยของพระสงฆ์ในการเผยแผ่ธรรมสำหรับเยาวชน จากการศึกษาพบว่าพระสงฆ์มีความสามารถในการใช้สื่อดิจิทัลและโซเชียลมีเดียเพื่อเผยแผ่ธรรมในรูปแบบที่น่าสนใจด้วยการไลฟ์ธรรมะ การจัดทำคลิปวิดีโอธรรมะเพื่อให้เยาวชนสามารถเข้าถึงธรรมะได้ง่ายและเหมาะสมกับยุคสมัย การเผยแผ่ธรรมะสำหรับเยาวชนโดยพระสงฆ์ควรเน้นเนื้อหาที่เข้าใจง่ายเข้ากับยุคสมัย และหลากหลายรูปแบบ นำหลักธรรมผ่านสื่อสมัยใหม่เป็นสื่อดิจิทัล รวมถึงการจัดหมวดหมู่ธรรมะตามกลุ่มเป้าหมายเป็นแบบอย่างที่ดี เน้นเนื้อหาที่เยาวชนสามารถเข้าใจและนำไปปฏิบัติได้จริง ด้วยการจัดทำเป็นวิดีโอ เกมส์ โซเชียลมีเดีย เพื่อให้เยาวชนสนใจและเข้าใจ นำเสนอธรรมะในรูปแบบที่หลากหลาย ทั้งในรูปแบบของสารคดี ละคร เพลง เพื่อสร้างความสนใจและกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ สอนธรรมะที่เกี่ยวข้องกับปัญหาและสถานการณ์ที่เยาวชนเผชิญในชีวิตจริง ใช้ภาษาที่เข้าใจง่ายและเป็นกันเอง เน้นนำเสนอธรรมะที่สร้างแรงบันดาลใจ อยากรู้พัฒนาตนเอง และสังคม เนื้อหาและวิธีการสอนเหมาะสมกับวัยและระดับการเรียนรู้ของเยาวชน เปิดโอกาสให้เยาวชนได้มีส่วนร่วม การประยุกต์ธรรมสำหรับเยาวชน ควรเน้นเนื้อหาที่เข้ากับยุคสมัยและเข้าใจง่าย โดยนำเสนอผ่านสื่อที่หลากหลายและน่าสนใจ ทั้งนี้ต้องคำนึงถึงหลักการสำคัญในการเผยแผ่ การสอนจากอุปัชฌาย์ไปหานามธรรม สอนลุ่มลึกตามลำดับ สอนด้วยอุปกรณ์เสริมและสอนตรงจุดช่วยให้พระสงฆ์มีความสามารถในการใช้สื่อสมัยใหม่และสื่อสารกับเยาวชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ พระสงฆ์เข้าใจพฤติกรรมและระดับการเรียนรู้ของเยาวชน สร้างความมุ่งมั่นและทุ่มเทในการเผยแผ่ธรรมแก่เยาวชนอย่างดียิ่ง การประยุกต์ธรรมให้เข้ากับยุคสมัยจำเป็นต้องปรับรูปแบบการสื่อสารให้กระชับ เข้าใจง่าย และใช้สื่อดิจิทัลเป็นช่องทางหลัก เช่น สื่อสังคมออนไลน์ วิดีโอสั้น และการสอนแบบอินเทอร์แอคทีฟ พร้อมทั้งเชื่อมโยงหลักธรรมกับประเด็นที่เยาวชนเผชิญมีความเครียด ความสัมพันธ์ และการใช้เทคโนโลยีอย่างรู้เท่าทัน บทบาทของพระสงฆ์ไม่เพียงเป็นผู้สอน แต่ยังเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณและที่ปรึกษาโดยใช้หลักเมตตา กรุณา และอริยมรรคมีองค์ 8 เป็นแกนกลางในการขับเคลื่อนการเผยแผ่ธรรมสำหรับเยาวชน

คำสำคัญ: การประยุกต์; การเผยแผ่; พระสงฆ์; เยาวชน

Abstract

The objective of this academic article is to apply Buddhist teachings in ways that are relevant to the modern era particularly in the dissemination of Dhamma to young people by Buddhist monks the study found that monks are capable of using digital media and social media to spread the Dhamma in engaging ways such as live-streamed sermons and Dhamma video clips making Buddhist teachings more accessible and suitable for contemporary youth Dhamma dissemination for young people should emphasize content that is simple relevant to their era and presented in diverse formats by delivering teachings through modern media and digital platforms monks can categorize Dhamma lessons according to target groups and provide practical teachings that youth can applying in their daily lives this can be done through videos games and social media to attract their attention and enhance understanding. Presenting Dhamma in multiple formats such as documentaries dramas and songs creates interest and stimulates learning Monks should also teach Dhamma that relates to real life problems and situations faced by young people using simple and friendly language and focusing on inspirational content that motivates self-improvement and social contribution the content and teaching methods should suit the age and learning level of the youth while also encouraging their participation applying Dhamma for youth should prioritize relevance to the modern context and clarity of understanding, presented through engaging and varied media It is important to adhere to key principles of dissemination teaching from the concrete to the abstract progressing step by step into deeper understanding using supplementary materials and addressing core issues directly this enables monks to effectively utilize modern media and communicate with young people while also understanding their behaviors and levels of learning Through commitment and dedication monks can better guide youth in the Dhamma. to adapt Dhamma to contemporary times communication must be concise easy to understand and centered on digital media such as social networks short videos and interactive teaching methods Moreover the teachings should be linked to the real challenges young people face including stress relationships and mindful use of technology Ultimately the role of monks is not only to teach but also to serve as spiritual leaders and counselors guided by the principles of loving-kindness compassion and the noble eightfold path as the foundation for spreading the Dhamma to younger generations.

Keywords: Application; Dissemination; Youth; Monks

บทนำ

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นการดำเนินการประกาศพระพุทธศาสนาได้รับทราบในทุกๆ วิธีที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย โดยมุ่งเน้นให้ประชาชนได้มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมแล้วน้อมนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ได้แก่ การเทศนา การปาฐกถาในโอกาสและสถานที่ต่างๆ ทั้งในวัดและนอกวัด การบรรยายธรรมทางวิทยุและโทรทัศน์การเผยแผ่ธรรมด้วยสื่อหนังสือ หนังสือพิมพ์หรือวิทยุทัศน์ การกิจจานุ

ครอบคลุมถึงการที่วัดหรือพระสงฆ์จัดกิจกรรมขึ้นในวัดโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการเผยแผ่ธรรมหรือต้องการให้ประชาชนได้เข้าวัดปฏิบัติธรรม หรือมุ่งเน้น สืบสานวัฒนธรรมไทยที่ได้รับอิทธิพลมาจากหลักพระพุทธศาสนา การดำเนินการของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาที่เป็นไปเพื่อการเผยแผ่ธรรมทางพระพุทธศาสนาทั้งในวัดและนอกวัด ชื่อว่าภารกิจด้านการเผยแผ่ทั้งสี่ (กรมการศาสนา, 2540: 9)

พระสงฆ์สาวกนับว่าเป็นผู้มีบทบาทสำคัญ เพราะพระสงฆ์เป็นส่วนหนึ่งของพระรัตนตรัยและยังถือว่าเป็นองค์ประกอบหนึ่งของหลักการศึกษา การเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้นทำกันหลายรูปแบบ การปฏิบัติตนที่น่าเลื่อมใส การสนทนา การแนะนำ การตอบปัญหาข้อข้องใจ และการแสดงธรรม ในฐานะที่พระสงฆ์เป็นผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนา จึงได้กลายเป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชนและจากการที่พระสงฆ์เป็น ผู้ประพจน์ดีปฏิบัติชอบ ทำให้ชาวบ้านเห็นว่าพระสงฆ์เป็นผู้มีศีลธรรมมีความบริสุทธิ์และเสียสละเพื่อผู้อื่น ต่างยอมรับนับถือและยินดีปฏิบัติตามคำแนะนำอย่างเต็มใจ โดยเฉพาะประชาชนไทยส่วนใหญ่ ร้อยละ 95 ใช้พระพุทธศาสนาเป็นหลักยึดเหนี่ยวจิตใจ (ราณี เกื้อทอง, 2545: 20) พระสงฆ์มีหน้าที่หลักในการเผยแผ่หลักธรรมของวัดหรือพระสงฆ์ ส่วนมากเป็นการจัดการเทศนาอบรมสั่งสอนประชาชนให้เกิดศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ตั้งอยู่ในสัมมาปฏิบัติเพื่อเป็นพลเมืองดีของประเทศชาติ ซึ่งเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ ให้การอบรมแนะนำพระภิกษุสามเณร และ แนะนำสั่งสอนธรรมประชาชนให้เข้าใจศาสนพิธีและการปฏิบัติ เทศนาสั่งสอนประชาชนให้ตั้งอยู่ในศีลธรรม และฟังเรื่องที่เกี่ยวข้องพระพุทธศาสนาโดยถูกต้อง หาอุปมาวิธีสกัดกันสัทธิธรรมปฏิรูปมิให้เกิดขึ้นหรือบำบัดที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไปโดยที่ชอบ ให้เหมาะสมกับสังคมปัจจุบัน และแบบที่จัดเป็นคณะ หรือหน่วยงานเฉพาะจัดขึ้นรวมถึงการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในโรงเรียนซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการปลูกฝังธรรมะให้แก่เยาวชนซึ่งเป็นอนาคตของชาติด้วย (สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ (ช่วง วรบุญโญ), 2540: 44)

การประยุกต์ใช้สื่อดิจิทัลของพระสงฆ์ในการเผยแผ่ธรรมสู่เยาวชน ในยุคดิจิทัลที่เทคโนโลยีสารสนเทศเข้ามามีบทบาทในชีวิตประจำวันของเยาวชน พระสงฆ์จำนวนไม่น้อยได้ตระหนักถึงความจำเป็นในการปรับเปลี่ยนรูปแบบการเผยแผ่ธรรมะให้สอดคล้องกับพฤติกรรมการใช้สื่อของเยาวชน ยุคใหม่พระสงฆ์จึงมีบทบาทสำคัญในการนำเทคโนโลยีมาใช้เป็นเครื่องมือในการสื่อสารธรรมะอย่างสร้างสรรค์และเข้าถึงได้ง่าย เช่น การถ่ายทอดสด การบรรยายธรรมผ่านแพลตฟอร์มต่างๆ เช่น Facebook, YouTube และ TikTok การผลิตสื่อวีดิทัศน์ธรรมะในรูปแบบที่กระชับ เข้าใจง่าย และน่าสนใจ เช่น แอนิเมชัน คลิปสั้นธรรมะข้อคิด หรือการตอบคำถามธรรมะ การใช้แอปพลิเคชันทางธรรมะ เช่น แอป อ่านพระไตรปิฎก หรือแอปสำหรับฝึกสมาธิออนไลน์ การมีเพจหรือช่องทางเฉพาะในการเผยแพร่เนื้อหาธรรมะที่เหมาะสมกับเยาวชน เช่น “พระอาจารย์ดังประจำ TikTok” หรือ “พระนักพูดสร้างแรงบันดาลใจ” การใช้สื่อเหล่านี้ไม่เพียงแต่ช่วยให้เยาวชนเข้าถึงคำสอนของพระพุทธศาสนาได้สะดวกเท่านั้น แต่ยังทำให้เยาวชนเกิดความสนใจและรู้สึกที่ธรรมะไม่ใช่เรื่องไกลตัว ทั้งยังเป็นแนวทางในการพัฒนาตนเองให้เป็นผู้มีคุณธรรมจริยธรรมได้ในทุกที่ทุกเวลา

แนวคิดเกี่ยวกับผลกระทบยุคดิจิทัลที่มีต่อพระพุทธศาสนาในปัจจุบัน

ผลกระทบยุคดิจิทัลที่มีต่อพระพุทธศาสนาในปัจจุบัน การสื่อสารมีการพัฒนาไปถึงระดับเครือข่ายทั่วโลก (Internet) การส่งข้อมูลไปทั่วโลกอย่างไร้พรมแดน แต่การเผยแผ่พระพุทธศาสนาต้องอาศัยสื่อทางสารสนเทศโดยเฉพาะทางเอกสาร หนังสือต่างๆ ยังจำเป็นต้องใช้เป็นหลัก เพราะให้ประโยชน์แบบประโยชน์สูง ประหยัดสุด และต้องรู้ธรรมๆ นั้น เพื่อจะต้องเป็นผู้ส่งสารต้องมีคุณสมบัติ คือ รู้จริง รู้จักกาลเทศะ หรือบริบทในแต่ละพื้นที่ ในการที่จะสื่อสารออกไปหาผู้รับสาร และยังมีวัตถุประสงค์

ในการสื่อสารที่เป็นในทางก่อประโยชน์แก่ผู้รับสารในสังคมนั้นด้วย และต้องมีความรับผิดชอบในการสื่อสารของตน ดังนั้น แนวทางการปฏิบัติของผู้ส่งสารจึงต้องนำเสนอเนื้อหาสาระที่ดีและทำให้ชีวิตดีขึ้น มีความสุขนำไปสู่การแก้ปัญหา และเป็นประโยชน์ไม่ก่อให้เกิดโทษ ส่วนแนวทางผู้ปฏิบัติในการส่งสาร คือ ทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตรแก่ผู้รับสาร ผู้ส่งสารจึงจำเป็นต้องมีการปฏิบัติชอบฝึกฝนตนเองตามแนวหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา รวมถึงต้องมีเมตตาจิตโดยแยบคาย กล่าวคือผลกระทบของเทคโนโลยีสารสนเทศต่อพุทธศาสนา กระแสจากการพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศนั้น มีผลกระทบทั้งต่อพุทธศาสนาและสังคมโลกโดยรวมอันสืบเนื่องมาจากการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศอย่างไม่ระมัดระวังย่อมเกิดผลดังต่อไปนี้

(1) ผลกระทบพระพุทธศาสนาด้านบวก คือ ผลกระทบต่อการศึกษาพระสงฆ์ไทยในการมีผลสัมฤทธิ์ในการเรียนบาลีและสามัญดีขึ้น ผลต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปได้ทั้งในและต่างประเทศในช่องทางสื่อดิจิทัล ผลทำให้เยาวชนได้ศึกษาพระพุทธศาสนาในระบบสื่อแบบมัลติมีเดียได้มากขึ้น ผลต่อการแจ้งข่าวสารคณะสงฆ์ได้เร็วขึ้นในช่องทางดิจิทัลเพื่อประหยัดเวลาต่างๆ

(2) ผลกระทบพระพุทธศาสนาด้านลบ ผลกระทบต่อการใช้งานที่ไม่ควรของพระสงฆ์และสามเณรในการแชร์ภาพ การโพสต์ภาพที่ไม่ดีเป็นผลให้เกิดความเสื่อมศรัทธาในพระพุทธศาสนา ผลกระทบเรื่องพระสงฆ์ไม่รู้จักรักการแบ่งเวลาในการกำจัดกิเลส และการทำกิจวัตรของสงฆ์ เกิดผลกระทบการรักษาพระธรรมวินัย เช่น พระสงฆ์และสามเณรใช้โซเชียลมีเดียในด้านที่เป็นภัยต่อเพศสมณะ คือ การสนทนากับสตรีในเรื่องที่ไม่เหมาะสมต่อพระธรรมวินัยแนวทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เหมาะสมกับสังคมยุคดิจิทัลเผยแผ่พระพุทธศาสนาในช่องทางโซเชียลมีเดียต่างๆ สังคมในเฟซบุ๊ก ไลน์ ยูทูบ และเว็บไซต์ โดยใช้เป็นภาพนิ่งหรือเป็นสื่อวิดีโอสั้น ไลฟ์สด เป็นกิจกรรมที่วัดนั้นๆ ได้จัดงาน เช่น งานบรรพชาสามเณร งานอุปสมบทงานวันมาฆบูชา งานวันวิสาขบูชา งานสวดมนต์ข้ามปี โดยสอดแทรกหัวข้อธรรมนั้นๆ และขยายใจความในห้วงข้อธรรมให้เข้าใจง่ายโดยใช้ภาษาในการสื่อสารแบบสมสมัย (วรวัฒน์ นาคเนียม, 2565: 45)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2548: 43) ได้มองว่าวิถีชีวิตของคนไทยในปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม คนส่วนใหญ่เริ่มละเลยศีลธรรม ผู้บริหารบ้านเมืองไม่มองเห็นความสำคัญของการศึกษาจริยธรรม สังคมจึงยุ่งเหยิงสับสน ปัญหาโจรผู้ร้าย มีการแข่งขันเอาไรต์เอาเปรียบ สภาพที่ไร้น้ำใจและขาดเมตตากรุณาต่อกัน ทั้งนี้เพราะคนไทยมองไม่เห็นความสำคัญของพระพุทธศาสนา คนไทยในปัจจุบันเจริญทางวัตถุ มีความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาก ทำให้เกิดสภาพความขาดแคลนทางศาสนาและจริยธรรม และปัจจุบันพระพุทธศาสนากำลังเผชิญกับการท้าทายสำคัญจากกระแสโลกาภิวัตน์ซึ่งเป็นยุคของเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร เป็นยุคที่เทคโนโลยีได้เชื่อมโยงให้โลกสามารถเชื่อมรวมเป็นหนึ่งเดียวกันได้ มนุษยชาติสามารถเข้าถึงและรับรู้ข้อมูลข่าวสารได้อย่างรวดเร็วสำหรับพระพุทธศาสนานั้น เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารได้ส่งผลกระทบทั้งด้านบวกและด้านลบต่อพระพุทธศาสนา ตัวอย่างของผลกระทบด้านบวก เช่น การเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อย่างรวดเร็วกว้างขวางทั่วโลก ผู้คนสามารถเข้าถึงพระธรรมคาสอนผ่านทางเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารได้โดยสะดวกทุกที่ ทุกเวลา จากการที่ได้ศึกษานั้นในสภาพแวดล้อมทางสังคมในปัจจุบันที่มีผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เหมาะสมกับสังคมปัจจุบัน การศึกษาในครั้งนี้จะทำให้ได้เห็นภาพรวมของปัญหาอุปสรรคต่างๆ ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศไทยยุคดิจิทัลได้ชัดเจน

สรุปได้ว่ายุคดิจิทัลเป็นทั้งโอกาสและความท้าทายต่อพระพุทธศาสนา หากใช้เทคโนโลยีอย่างสร้างสรรค์ก็จะช่วยให้การเผยแผ่ธรรมะกว้างไกลและเข้าถึงใจคน แต่หากใช้ผิดทางจะส่งผลกระทบต่อความศรัทธาและคุณค่าทางจริยธรรมในสังคม

หลักการสื่อสารเทคโนโลยีและสารสนเทศเนื้อหาที่เผยแพร่สำหรับเยาวชนไทย

หลักการสื่อสารเทคโนโลยีและสารสนเทศเนื้อหาที่เผยแพร่สำหรับเยาวชนไทยในยุคดิจิทัลที่เทคโนโลยีสารสนเทศได้พัฒนาอย่างก้าวกระโดด การสื่อสารไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการพูดคุยหรือการเขียนอีกต่อไป แต่ได้ขยายสู่เครือข่ายสังคมออนไลน์ที่เข้าถึงผู้คนได้อย่างกว้างไกลและรวดเร็ว โดยเฉพาะในกลุ่มเยาวชนไทย ที่เป็นผู้ใช้งานสื่อดิจิทัลมากที่สุด การเผยแพร่พระพุทธรูปศาสนาจึงจำเป็นต้องอาศัยหลักการสื่อสารที่เหมาะสมกับยุคสมัย ดังนี้

1. การเข้าถึงและการใช้เทคโนโลยีอย่างปลอดภัย ส่งเสริมให้เยาวชนสามารถใช้เทคโนโลยีสารสนเทศได้อย่างถูกต้อง มีจริยธรรม และปลอดภัย หรือ “ความรู้เท่าทันดิจิทัล” คือ ความสามารถในการเข้าถึง เข้าใจ วิเคราะห์ ประเมิน และใช้เทคโนโลยีสารสนเทศอย่างมีวิจารณญาณและปลอดภัย โดยเฉพาะในโลกออนไลน์ เยาวชนที่มีทักษะนี้จะสามารถใช้เทคโนโลยีเพื่อการเรียนรู้ การสร้างสรรค์และการพัฒนาตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป้าหมายในการส่งเสริม การส่งเสริม Digital Literacy สำหรับเยาวชนมีเป้าหมายเพื่อให้เยาวชนสามารถใช้อุปกรณ์ดิจิทัล (เช่น สมาร์ทโฟน คอมพิวเตอร์) ได้อย่างถูกต้อง เข้าใจการใช้งานอินเทอร์เน็ตอย่างปลอดภัย รู้เท่าทันข้อมูลผิด (Fake News) และภัยคุกคามทางไซเบอร์ เคารพสิทธิส่วนบุคคลของตนเองและผู้อื่นบนโลกออนไลน์ แสดงพฤติกรรมสื่อสารที่เหมาะสมและมีจริยธรรมในสื่อดิจิทัล

2. การรู้เท่าทันสื่อ ช่วยให้เยาวชนสามารถแยกแยะข้อมูลที่ถูกต้องจากข่าวปลอมและใช้วิจารณญาณในการเสพสื่อ หรือ “การรู้เท่าทันสื่อ” คือ ความสามารถในการเข้าถึง วิเคราะห์ ประเมิน และสร้างเนื้อหาสื่ออย่างมีวิจารณญาณ เพื่อให้สามารถแยกแยะข้อมูลจริงและเท็จได้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะในโลกยุคดิจิทัลที่ข้อมูลหลั่งไหลอย่างรวดเร็วและหลากหลาย ความสำคัญของ Media Literacy สำหรับเยาวชน ในสังคมที่เต็มไปด้วยข้อมูล ข่าวสาร โฆษณา และคอนเทนต์ออนไลน์ การที่เยาวชนมีทักษะในการรู้เท่าทันสื่อจะช่วยให้แยกแยะข่าวปลอม (Fake News) และข่าวที่มีอคติ (Bias) เข้าใจเจตนาของผู้ผลิตสื่อ เช่น การโฆษณาแฝง การบิดเบือนข้อมูล ไม่ตกเป็นเหยื่อของการหลอกลวงในโลกออนไลน์ เช่น แชร์ข่าวปลอมหรือเข้าร่วมกิจกรรมที่ผิดกฎหมาย เสพสื่ออย่างมีสติ และไม่ตกอยู่ใน Echo Chamber หรือกลุ่มข้อมูลที่มีความเห็นเพียงด้านเดียว วิธีการส่งเสริม Media Literacy ในกลุ่มเยาวชน สอนผ่านกิจกรรมแบบโต้ตอบ เช่น เกมจับผิดข่าวปลอม เวิร์กชอปวิเคราะห์ข่าว การจัดรายการวิทยุหรือ Podcast ของนักเรียนแทรกในบทเรียน บูรณาการในวิชาสังคมศึกษา ภาษาไทย และเทคโนโลยีสร้างค่ายอบรมหรือโครงการร่วมมือกับองค์กรสื่อ เพื่อฝึกฝนเยาวชนให้สร้างและวิเคราะห์สื่อจริง ส่งเสริมให้เยาวชนเป็นผู้สร้างสื่อ เช่น ช่อง YouTube ของโรงเรียน เว็บไซต์ข่าวโดยนักเรียน

3. การเรียนรู้ตลอดชีวิต เทคโนโลยีช่วยให้เยาวชนเรียนรู้ได้ทุกที่ทุกเวลา ส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเอง หรือ “การเรียนรู้ตลอดชีวิต” คือ กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องตั้งแต่วัยเด็กจนถึงวัยผู้ใหญ่ ไม่จำกัดเฉพาะในห้องเรียนหรือระดับชั้นการศึกษา แต่รวมถึงการเรียนรู้ด้วยตนเองจากประสบการณ์ สภาพแวดล้อม และเทคโนโลยีในชีวิตประจำวัน วิธีส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตในเยาวชน สร้างสภาพแวดล้อมที่เปิดกว้าง เช่น ห้องเรียนดิจิทัล ห้องสมุดออนไลน์ หรือ Makerspace สนับสนุนโครงการเรียนรู้ด้วยตนเอง เช่น โครงการนวัตกรรม การเรียนรู้ผ่านเกม จัดเวิร์กชอปที่ใช้เทคโนโลยี เช่น การเขียนโค้ดเบื้องต้น การตัดต่อวิดีโอ หรือการใช้ AI เพื่อสร้างสื่อ ส่งเสริมการตั้งเป้าหมายการเรียนรู้ส่วนบุคคล ให้เยาวชนกำหนดสิ่งที่อยากเรียน และติดตามความก้าวหน้าของตนเอง (ประภาศรี สีหอำไพ, 2550: 65)

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2540: 44) ได้สรุปสังคมไทยมีความสัมพันธ์กับเทคโนโลยีด้านข่าวสารข้อมูลหรือตัวข่าวสารข้อมูลออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่

1) พวกตื่นตื่น คนกลุ่มนี้มองว่าการเสพข่าวสารที่แปลกใหม่ เข้ามาเราได้บริโภค แต่สัมผัสกับข่าวสารและเรื่องราวต่างๆ อย่างผิวเผิน เรียกว่าตกอยู่ในกระแส ถูกกระแสพัดพาไหลไปเรื่อยๆ ไม่เป็นตัวของตัวเอง

2) พวกตามทัน คนพวกนี้ก็ภูมิใจว่าเรานี้เก่ง ข่าวเกิดที่ไหนๆ รู้หมดแผ่นดินไหวเกิดอีโบล่าอะไรที่ไหนรู้ทั้งหมด ตามทันแต่ไม่รู้ทันพวกนี้เยอะ รู้ตามข่าว แต่ไม่เข้าถึงความจริงของมัน

3) พวกรู้ทัน ในกลุ่มนี้นอกจากตามทันแล้ว ยังรู้เข้าใจ เท่าทันมันด้วย ว่ามันเป็นมาอย่างไร มีคุณมีโทษ มีข้อดีข้อเสียอย่างไร จะมีทำอย่างไร ให้ได้ประโยชน์โดยไม่ถูกรอบงำ

4) พวกอยู่เหนือมัน เป็นกลุ่มคนที่อยู่เหนือกระแส จึงจะสามารถจัดการกับกระแสได้เป็นผู้สามารถใช้การเปลี่ยนแปลงให้เป็นประโยชน์ และเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงมีความสัมพันธ์กับข่าวสารข้อมูลแบบเป็นนาย เป็นผู้จัดการ เป็นผู้ใช้น้อยอย่างแท้จริง

พระสงฆ์ในการเผยแผ่ธรรมลักษณะเนื้อหาที่ควรเผยแผ่สำหรับเยาวชน

พระสงฆ์ในการเผยแผ่ธรรมลักษณะเนื้อหาที่ควรเผยแผ่สำหรับเยาวชน โดยลักษณะเนื้อหาธรรมะที่ควรเผยแผ่สำหรับเยาวชน เนื้อหาที่เหมาะสมควรมีความชัดเจน ทันสมัย และตรงกับปัญหาหรือความสนใจของเยาวชน โดยสามารถแบ่งออกเป็นหัวข้อหลักๆ ได้แก่ ธรรมะพื้นฐานในชีวิตประจำวัน ความกตัญญูทุกเวที การรู้จักอดทน อดกลั้น การใช้ชีวิตอย่างพอเพียง การมีเป้าหมายและแรงบันดาลใจ ธรรมะเพื่อเสริมสร้างจิตใจ การฝึกสติ (Mindfulness) เพื่อจัดการความเครียด ธรรมะกับการพัฒนาตนเอง เช่น การเจริญเมตตา การรู้จักตัวตนและความหมายของชีวิต ธรรมะกับโลกดิจิทัล การไม่หลงติดโลกออนไลน์ การใช้อินเทอร์เน็ตอย่างมีศีลธรรม การไม่คุกคามหรือละเมิดผู้อื่นบนโลกออนไลน์ ธรรมะเพื่อการอยู่ร่วมกับผู้อื่น การไม่กลั่นแกล้ง การให้อภัยและเข้าใจผู้อื่น การรู้จักฟังและเคารพความแตกต่าง ตัวอย่างกิจกรรมหรือรูปแบบการเผยแผ่ จัดกิจกรรม “ธรรมะวัยรุ่น” โดยพระสงฆ์ในโรงเรียนจัดค่ายธรรมะที่เน้นกิจกรรมสนุก และสะท้อนธรรมะในรูปแบบ Workshop เผยแพร่คลิป “ธรรมะสั้นๆ 1 นาที” พร้อมแคปชั่นทันสมัย สร้างเพจหรือช่อง YouTube ธรรมะสำหรับวัยรุ่น เช่น “ธรรมะวัยใส” “Dharma for Gen Z” (กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม, 2564: 42)

1. เนื้อหาส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรม เช่น การใช้โซเชียลมีเดียอย่างมีความรับผิดชอบ การไม่กลั่นแกล้งทางออนไลน์ คำนึงถึงคุณธรรมและจริยธรรมในยุคดิจิทัล ในยุคที่โซเชียลมีเดียเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวันของเยาวชน การมีทักษะด้านจริยธรรมดิจิทัล และการเคารพสิทธิของผู้อื่น ถือเป็นพื้นฐานสำคัญในการอยู่ร่วมกันในสังคมออนไลน์อย่างสร้างสรรค์และปลอดภัย การใช้โซเชียลมีเดียอย่างมีความรับผิดชอบ หลักการที่ควรปลูกฝัง คิดก่อนโพสต์ พิจารณาว่าข้อมูลที่โพสต์จะกระทบใครหรือไม่ เคารพผู้อื่น ไม่ละเมิดสิทธิหรือดูหมิ่นผู้อื่น ไม่แชร์ข่าวปลอม ตรวจสอบแหล่งที่มาก่อนเผยแพร่ รู้จักควบคุมเวลา ใช้โซเชียลอย่างมีสติ ไม่ปล่อยให้กระทบการเรียนหรือสุขภาพจิต แนวคิดธรรมะ คือ สติ รู้ตัวในการใช้สื่อ ไม่เผลอแชร์หรือโพสต์ด้วยอารมณ์ เมตตาใช้สื่อเพื่อส่งพลังบวก แทนที่จะทำร้ายคนอื่น

2. เนื้อหาสร้างแรงบันดาลใจ ถ่ายทอดเรื่องราวของเยาวชนที่ประสบความสำเร็จจากการใช้เทคโนโลยีในทางที่สร้างสรรค์ แรงบันดาลใจเปรียบเสมือน “เชื้อเพลิงทางจิตใจ” สำหรับเยาวชน การถ่ายทอดเรื่องราวความสำเร็จของเพื่อนเยาวชนด้วยการใช้เทคโนโลยีในทางสร้างสรรค์จะช่วยกระตุ้น

ให้เกิดความเข้าใจและเรียนรู้ แฝงฝังทัศนคติที่ดีต่อการใช้เทคโนโลยีอย่างมีเป้าหมาย ส่งเสริมให้เห็นว่า “เทคโนโลยีไม่ใช่สิ่งอันตราย หากใช้อย่างถูกวิธี”

3. เนื้อหาเกี่ยวกับการพัฒนาอาชีพ การใช้เทคโนโลยีในการสร้างรายได้ เช่น การทำคอนเทนต์ การเรียนเขียนโปรแกรม การขายของออนไลน์ ความสำคัญของการส่งเสริมอาชีพยุคดิจิทัล โลกเปลี่ยน งานเปลี่ยน ทักษะเปลี่ยนเยาวชนควรรู้เท่าทันและเตรียมพร้อมรับมือกับอาชีพยุคใหม่ เทคโนโลยีทำให้เยาวชนมีโอกาสสร้างรายได้ตั้งแต่อายุน้อย การสร้างอาชีพด้วยตนเอง (Self-employment) ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ ความรับผิดชอบ และความภาคภูมิใจในตนเอง เช่น การทำคอนเทนต์ออนไลน์ (Content Creator) ช่องทาง YouTube, TikTok, Facebook, Instagram

4. เนื้อหาเชิงวัฒนธรรม ใช้เทคโนโลยีในการอนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรมไทย เช่น การทำสื่อดิจิทัลเกี่ยวกับประเพณีท้องถิ่น ในยุคดิจิทัล วัฒนธรรมไทยจำเป็นต้อง “ไม่หยุดอยู่แค่ในพิพิธภัณฑ์” แต่ควรถูกถ่ายทอดในรูปแบบที่เยาวชนเข้าถึงได้ง่าย สนุก และร่วมมีส่วนในการรักษา โดยใช้เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือ เชื่อมอดีตกับอนาคต หลักธรรมที่เกี่ยวข้อง สัปปุริสธรรม (ธรรมของคนดี) เป็นหลักธรรมที่ว่าด้วยคุณสมบัติของบัณฑิต หรือ “ผู้รู้” ซึ่งเหมาะสำหรับผู้ทำงานด้านสื่อวัฒนธรรม วัฒนธรรม ภูมิปัญญา รู้จักธรรมะหรือหลักการ เข้าใจรากฐานของวัฒนธรรมและประเพณีอย่างลึกซึ้ง มีความเพียร มุ่งมั่นในการสื่อสารวัฒนธรรมผ่านเทคโนโลยี แม้จะเผชิญอุปสรรค รู้จักเวลา รู้ว่าควรเผยแพร่วัฒนธรรมในช่วงเวลาใด ผ่านช่องทางใดให้เข้าถึงเยาวชน (ศุภชัย เกิดมงคล, 2562: 26)

การเผยแพร่ธรรมะในยุคปัจจุบันควรเน้นการแปลธรรมะให้เข้าถึงใจเยาวชน โดยใช้ภาษาทันสมัย เทคโนโลยีที่ใกล้ตัว และประเด็นที่เชื่อมโยงกับชีวิตประจำวัน เมื่อพระสงฆ์ปรับตัวได้เช่นนี้ ธรรมะจะไม่ใช่วัตถุไกลตัว แต่จะกลายเป็นแสงนำทางในโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

แนวทางการเผยแพร่เนื้อหา

1. ใช้แพลตฟอร์มที่เยาวชนเข้าถึงได้ง่าย เช่น YouTube-สื่อภาพและเสียงที่เข้าถึงง่าย, TikTok-เน้นความสั้น กระชับ สนุก, Facebook-เหมาะสำหรับการเผยแพร่ข้อมูลและสร้างชุมชน, Podcast-เสียงเป็นพลังแห่งการเล่าเรื่อง

2. รูปแบบการนำเสนอที่น่าสนใจ วิดีโอสั้น อินโฟกราฟิก เกมเพื่อการเรียนรู้ หรือแอนิเมชัน เข้าถึงเยาวชนได้จริง สื่อสารสาระวัฒนธรรมอย่างสนุกและเข้าใจง่าย เปิดพื้นที่ให้เยาวชนมีส่วนร่วมกับการอนุรักษ์ไม่ใช่แค่เป็นผู้รับ

3. เน้นการมีส่วนร่วมของเยาวชน เช่น การให้เยาวชนร่วมสร้างเนื้อหา ร่วมแชร์ประสบการณ์ แนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเยาวชน ให้เยาวชนร่วมสร้างเนื้อหา เปลี่ยนผู้ชมให้เป็น “ผู้ผลิตสื่อ” ตัวอย่างกิจกรรม เปิดโครงการวัฒนธรรมบ้านฉัน ให้เยาวชนถ่ายวิดีโอสั้นเกี่ยวกับประเพณีในท้องถิ่นของตนเอง จัดเวิร์กช็อปทำอินโฟกราฟิก หรือการ์ตูนแอนิเมชันจากนิทานพื้นบ้าน ร่วมแชร์ประสบการณ์ผ่านโซเชียลมีเดีย เปลี่ยนความทรงจำให้กลายเป็นแรงบันดาลใจให้คนอื่น โพสต์ภาพถ่ายหรือวิดีโอของตัวเองในงานบุญพร้อมเขียนเล่าเรื่องสิ่งที่ได้เรียนรู้จากประเพณีนี้ (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2564: 11)

การประยุกต์ธรรมะให้เข้ากับยุคสมัยของพระสงฆ์ในการเผยแพร่ธรรมสำหรับเยาวชน

การประยุกต์ธรรมะให้เข้ากับยุคสมัยสำหรับเยาวชน โดยพระสงฆ์ ควรเน้นเนื้อหาที่เข้าใจง่าย ตรงกับความสนใจ และใช้สื่อที่ทันสมัย เช่น สื่อออนไลน์และกิจกรรมที่ตอบโจทย์ไลฟ์สไตล์ของเด็กและเยาวชน นอกจากนี้ การสร้างแบบอย่างที่ดี และการมีปฏิสัมพันธ์กับเยาวชนอย่างใกล้ชิด จะช่วยให้การเผยแพร่ธรรมะเป็นที่ยอมรับและมีประสิทธิภาพมากขึ้น

1. การประยุกต์ธรรมะสำหรับเยาวชนยุคใหม่ เยาวชนไทยในยุคดิจิทัลเติบโตท่ามกลางเทคโนโลยี ความเปลี่ยนแปลงทางสังคม และความหลากหลายทางความคิด ดังนั้น พระสงฆ์จึงมีบทบาทสำคัญในการ สื่อธรรมะในรูปแบบที่เข้าใจง่าย เข้าถึงได้ และตรงกับบริบทชีวิตของเยาวชน เพื่อส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และความตระหนักรู้ในตนเอง

2. การประยุกต์ธรรมะให้เข้ากับยุคสมัย การใช้เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือในการเผยแผ่ธรรมะ ผ่านช่องทางต่างๆ จัดรายการธรรมะในรูปแบบพอดแคสต์ หรือคลิปสั้น ใช้แอนิเมชัน อินโฟกราฟิก และเกม ธรรมะ เพื่อให้เยาวชนเข้าใจได้ง่ายและสนุก การอธิบายธรรมะด้วยภาษาสมัยใหม่ ใช้ภาษาง่าย กระชับ เปรียบเทียบกับสถานการณ์จริง เปรียบได้กับหลักธรรมอริยสัจ 4 กับการแก้ปัญหาในชีวิต (วรญาณ วัฒนศิริ, 2563: 17)

3. การเชื่อมโยงธรรมะกับชีวิตประจำวัน ธรรมะในโรงเรียน ฝึกสมาธิก่อนเข้าเรียน ธรรมะในโลกออนไลน์ ใช้สติและเมตตาในการใช้โซเชียลมีเดีย ธรรมะในการสร้างแรงบันดาลใจ มองอุปสรรคเป็น บทเรียน

การประยุกต์ธรรมะในรูปแบบที่เข้าใจง่ายและตรงกับยุคสมัย เน้นหลักธรรมที่เกี่ยวกับชีวิต ประจำวันและปัญหาที่เยาวชนเผชิญใช้ตัวอย่างและสถานการณ์จริง เพื่อให้เยาวชนเห็นถึงความสำคัญของหลักธรรมผ่านสื่อและวิธีการเผยแผ่ใช้สื่อออนไลน์ เว็บไซต์ แอปพลิเคชัน โซเชียลมีเดีย การจัด กิจกรรมที่หลากหลาย แสดงสร้างสื่อที่น่าสนใจและดึงดูดใจเยาวชน ในรูปแบบของวิดีโอ ภาพเคลื่อนไหว เกมส์ หรือเพลง พระสงฆ์เป็นแบบอย่างที่ดี เปิดโอกาสให้เยาวชนสอบถามและแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ส่งผลทำให้เยาวชนกล้าที่จะเข้ามาใกล้ชิดและเรียนรู้ธรรมะ

บทสรุป

สรุปได้ว่าการประยุกต์ธรรมะให้เข้ากับยุคสมัยของพระสงฆ์ในการเผยแผ่ธรรมะสำหรับเยาวชน คือ การปรับวิธีการนำเสนอหลักธรรมคำสอนให้เหมาะสมกับบริบทของสังคมปัจจุบัน และความสนใจของ เยาวชน โดยยังคงเนื้อหาสาระของพระธรรมวินัยไว้อย่างครบถ้วน จุดสำคัญในการประยุกต์ ประกอบด้วย (1) ใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย พระสงฆ์เลือกใช้ถ้อยคำที่เหมาะสมกับวัยของเยาวชน เพื่อให้สามารถเข้าถึงธรรมะ ได้โดยไม่รู้สึกท้อแท้หรือสับสน (2) เชื่อมโยงธรรมะกับชีวิตประจำวัน ยกตัวอย่างจากสถานการณ์จริงในชีวิต การเรียน ความสัมพันธ์ หรือปัญหาสังคม เพื่อให้เยาวชนเห็นคุณค่าของธรรมะในการแก้ปัญหา และพัฒนาตนเอง (3) ใช้สื่อและเทคโนโลยีร่วมสมัย การเผยแผ่ผ่านโซเชียลมีเดีย คลิปวิดีโอ พอดแคสต์ แอปพลิเคชันธรรมะ หรือการทำกิจกรรมในรูปแบบที่น่าสนใจและเข้าถึงง่าย (4) จัดกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ เช่น ค่ายธรรมะ กิจกรรมจิตอาสา หรือศิลปะเชิงธรรมะ ที่เปิดโอกาสให้เยาวชนมีส่วนร่วมและได้เรียนรู้ ธรรมะจากการลงมือทำจริง (5) สร้างความสัมพันธ์แบบเข้าใจและเมตตา พระสงฆ์ทำหน้าที่เหมือน ครูที่ปรึกษา หรือพี่เลี้ยงทางใจช่วยให้เยาวชนรู้สึกว่าการธรรมะไม่ใช่สิ่งห่างไกล ดังนั้น พระสงฆ์ที่สามารถประยุกต์ธรรมะ ให้เข้ากับยุคสมัยได้อย่างเหมาะสม จะช่วยสร้างแรงบันดาลใจให้เยาวชนเห็นคุณค่าของพระพุทธศาสนา และสามารถนำธรรมะไปใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุขและมีปัญญา

องค์ความรู้ที่ได้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ใหม่

จากภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้จากโมเดลการเผยแพร่ธรรมแก่เยาวชน ด้านผู้เผยแพร่ (พระสงฆ์/ครูสอนธรรมะ) จำเป็นต้องมีทักษะด้านสื่อสารและการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเข้าใจบริบทและความสนใจของเยาวชนในยุคสมัยใหม่ปรับเนื้อหาธรรมะให้ง่าย กระชับ และเชื่อมโยงกับชีวิตประจำวันด้านสื่อและวิธีการใช้สื่อดิจิทัลและโซเชียลมีเดีย คลิปวิดีโอ เพลง เฟซบุ๊ก ดิจิทัล ยูทูปสร้างสื่อสร้างสรรค์ การ์ตูน แอนิเมชัน เพลง หรือกิจกรรมเกมมิฟิเคชัน เน้นการสื่อสารแบบสองทาง เปิดโอกาสให้เยาวชนมีส่วนร่วม แสดงความคิดเห็น ถาม-ตอบด้านเนื้อหาธรรมะ นำเสนอหลักธรรมพื้นฐาน เช่น ศีล 5 หลักเมตตา สาราณียธรรม หลักอริยสัจ 4 เชื่อมโยงธรรมะกับปัญหาของเยาวชนที่มีภาวะความเครียดจากการใช้สื่อออนไลน์ เน้นการปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวัน ไม่ใช่เพียงทฤษฎี ด้านเยาวชนผู้รับสาร ต้องการรูปแบบที่เข้าใจง่าย สนุก และไม่เคร่งเครียดมีความกดดันและคุ้นชินกับโลกดิจิทัลและโซเชียลมีเดีย เปิดรับหากเห็นว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าและสามารถนำไปใช้ได้จริง

ผลที่เกิดขึ้น เยาวชนมีความเข้าใจในหลักธรรมและคุณธรรมมากขึ้นเกิดการปรับพฤติกรรมที่เหมาะสม เช่น ลดการใช้สื่อในทางที่ผิด ลดความรุนแรงและการกลั่นแกล้งสร้างเครือข่ายเยาวชนที่เข้มแข็ง มีคุณธรรมและเป็นพลังสร้างสรรค์ให้สังคมก้าวหน้าพัฒนาโมเดลในอนาคตการใช้ AI/แพลตฟอร์มดิจิทัลใหม่ๆ ในการสื่อสารธรรมะการผสมผสานกิจกรรมชุมชนจริง (ออฟไลน์) กับโลกเสมือน (ออนไลน์) การสร้าง “เยาวชนธรรมะอินฟลูเอนเซอร์” เพื่อขยายการเผยแพร่

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม. (2564). *คู่มือพลเมืองดิจิทัล (Digital Citizen)*. กรุงเทพฯ: กระทรวงดิจิทัลฯ.

- กรมการศาสนา. (2540). *ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของเจ้าอาวาสในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชน*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรมการศาสนา.
- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. (2564). *คู่มือการมีส่วนร่วมของเยาวชนด้านศาสนาและวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: กระทรวงวัฒนธรรม.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2540). *ไอทีภายใต้วัฒนธรรมแห่งปัญญา*. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- ประภาศรี สีหอำไพ. (2550). *พื้นฐานการศึกษาศาสนาและจริยธรรม (ฉบับปรับปรุง)*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ราณี เกื้อทอง. (2545). *บทบาทของพระสงฆ์ในงานพัฒนาชุมชน: ศึกษากรณีวัดในอำเภอปากเกร็ดจังหวัดนนทบุรี*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร.
- วรัญญู วัฒนศิริ. (2563). *สื่อดิจิทัลกับการสื่อสารทางศาสนา*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วรวัฒน์ นาคเนียม. (2565). *การเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านสื่อดิจิทัล: โอกาสและความท้าทาย*. *วารสารพุทธศาสนศึกษา*, 14(2).
- ศุภชัย เกิดมงคล. (2562). *การสร้างสื่อเพื่อการเรียนรู้ของเยาวชน: จากผู้รับสารสู่ผู้ผลิตสื่อ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สมเด็จพระมหาธีรราชังคลาจารย์ (ช่วง วรปัญญา). (2540). *การเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยมือพระสังฆาธิการว่าด้วยเรื่องภาระคณะสงฆ์และการศาสนา*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรมการศาสนา.

